

BADIIY ADABIYOTDA KONFLIKT MASALALARI

Dilshodbek Sharipov

Turan International University

Erkin tadqiqotchisi

dilshodbeksharipov93@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola badiiy asarning muhim va personajlarning ichki va tashqi olamini tadqiq qilish uchun eng zarur elementlaridan biri konflikt (ziddiyat)ni tavsiflash maqsad qilib olingan. Muallif o'zbek adabiyotidagi asarlar hamda Xolid Husayniyning "Shamol ortidan yugurib" asarlaridagi konflikt turlari qiyos metodi asosida dalillangan. Xolid Husayniyning "Shamol ortidan yugurib" asaridagi konflikt hamda uning turlarini ko'rsatuvchi o'rinlar talaygina.

Badiiy asardagi to'qnashuvlar ziddiyatlar(konflikt) turlari ilmiy adabiyotdagi turlari bilan birga romanning sujet va kompozitsiyasidan kelib chiqqan holda boshqa bir turlari haqida ham fikrlar olib borilgan. Zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan insonning boshqa bir inson, tabiat, jamiyat, taqdir va boshqa narsalar o'rtasidagi ziddiyatlar haqida qarashlar va misollar mavjud.

***Kalit so'zlar:** konflikt, psixologik, xarakterlararo, ziddiyat, ijtimoiy, ayb va najot, inson va taqdir, dilemma, inson va tabiat, bestseller, inson va muhit.*

АННОТАЦИЯ

Целью данной статьи является описание конфликта, одного из важнейших элементов художественного произведения и одного из самых необходимых элементов для исследования внутреннего и внешнего мира персонажей. На основе метода сравнения обосновываются типы конфликтов в авторских произведениях узбекской литературы и «Бегущем по ветру» Халида Хусайни. В произведении Халида Хусайни «Бегущий за ветром» есть много мест, показывающих конфликт и его виды.

Наряду с типами конфликтов в художественном произведении, наряду с типами конфликтов в научной литературе высказывались мнения и о других типах, исходя из тематики и композиции романа. С точки зрения современного литературоведения существуют взгляды и примеры конфликтов человека с другим человеком, природой, обществом, судьбой и другими вещами.

***Ключевые слова:** конфликт, психологический, межличностный, конфликт, социальный, вина и спасение, человек и судьба, dilemma, человек и природа, бестселлер, человек и окружающая среда.*

ABSTRACT

The purpose of this article is to describe conflict, one of the most important elements of a work of art and one of the most necessary elements for researching the inner and outer world of characters. The types of conflicts in the author's works of Uzbek literature and Khalid Husayni's "Running with the Wind" are proved based on the method of comparison. There are many places showing the conflict and its types in Khaled Husayni's "Running After the Wind".

Along with the types of conflicts in the work of art, along with the types of conflicts in scientific literature, opinions were also made about other types based on the subject and composition of the novel. From the point of view of modern literary studies, there are views and examples of conflicts between a person and another person, nature, society, fate and other things.

Keywords: *conflict, psychological, interpersonal, social, guilt and salvation, man and fate, dilemma, man and nature, bestseller, man and environment.*

KIRISH

Har qanday hayotiy jarayon deysizmi, ijtimoiy hayot deysizmi, badiiy asar deysizmi barining rivojlanishida va xattoki, soʻnshida ham konflikt (ziddiyat) muhim rol oʻynaydi. Nega shunday?

Hayotning ilk bosqichidan boshlab ziddiyatlar inson bilan hamnafas qadam tashlaydi. Yaxshilik va yomonlik, ezgulik va qabohat, oq va qora doimo bir-biri bilan doimo kurashda. Bu kurashlarning inikosi esa badiiy adabiyotda jilolanadi. Badiiy adabiyot ham qadimdan insonlarning azaliy orzulari bilan bir qatorda azaliy muammolarni ham talqin qilib keladi. Ana shu azaliy muammolar badiiy asarda konflikt (qarama-qarshilik) sifatida namoyon boʻladi.

KONFLIKT (lot. conflictus – toʻqnashuv) - personajlarning asar sujetida badiiy ifodasini topadigan oʻzaro toʻqnashuv va kurashlari, qahramon bilan muhit orasida yoki uning ruhiyatida kechuvchi ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar. Konflikt termini anʻanaviy tarzda koʻproq epik va dramatik asarlarga nisbatan qoʻllanadi. (6;24)

Ziddiyatlar badiiy asarda markaziy oʻrinni egallaydi, bu voqealarni rivojlantiradigan keskinlik va dramtizmni taʼminlaydi. Adabiyotda, filmda yoki hayotiy vaziyatlarda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan konfliktlarning bir nechta turlari mavjud. Bu qarama-qarshiliklarni tabiatiga koʻra turli turlarga boʻlish mumkin. Dilmurod Quronovning “Adabiyotshunoslik lugʻati”da konfliktning uch turi farqlangan: 1) xarakterlararo; 2) qahramon va muhit; 3) ichki (psixologik) (6;25).

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Bizning fikrimizcha ziddiyatlarni yana quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Ichki ziddiyat(Psixologik): Bu turdagi ziddiyat qahramonning ongida sodir bo'ladi. Bu qahramonning o'z qo'rquvlari, shubhalari yoki axloqiy dilemmalari (mantiqiy hukm) bilan kurashishini o'z ichiga oladi. Ichki konflikt ko'pincha qiyin qarorlar, hissiy tartibsizliklar yoki o'z-o'zini kashf qilish atrofida aylanadi. Masalan, Ulug'bek Hamdamning "Muvozanat" romani bosh qahramoni Yusuf o'zligini anglash borasidagi ruhiy kurashlarini olish mumkin. (7;92)

2. Inson va inson (Xarakterlararo): Bu turdagi konfliktda qahramon boshqa personaj yoki personajlar guruhining qarshiligiga duch keladi. Bu jismoniy qarama-qarshiliklar, og'zaki tortishuvlar yoki ijtimoiy mojarolarni o'z ichiga olishi mumkin. Misol uchun hammaga ma'lum va mashhur bo'lgan "O'tkan kunlar" romanidagi Otabek va uning dushmanlari Homid, Mutal, Sodiqni keltirish mumkin. (4;80)

3. Odam va tabiat: Bu konfliktda ob-havo, hayvonlar yoki atrof-muhitning boshqa elementlari kabi tabiiy kuchlarga qarshi kurashayotgan qahramon ishtirok etadi. Qahramonlar cho'l bilan kurashayotgan omon qolish hikoyalari inson va tabiat to'qnashuvlarining keng tarqalgan namunasi. Jahon adabiyoti durdonalari hisoblangan "Chol va dengiz" asarida Baliqchi dengiz bilan kurash olib borsa, (5;32) "Hayotga muhabbat" hikoyasida Inson tabiat va hayvonlar bilan kurash olib boradi. (3; 23)

4. Inson va jamiyat: Qahramon jamiyat me'yorlari, qoidalari yoki umidlariga qarshi turadi. Bu mojaro ko'pincha adolatsizlik, kamsitish yoki xarakter zulmkor deb hisoblagan ijtimoiy me'yorlarga qarshi kurash kabi masalalar bilan shug'ullanadi.

"Ikki eshik orasi" qahramonlaridan biri muallim Samadovni bunga misol qilish mumkin. (2;45)

5. Odam va g'ayritabiiy: Ushbu turdagi to'qnashuvda qahramon tabiiy dunyodan tashqari kuchlarga duch keladi. Bu g'ayritabiiy mavjudotlar, afsonaviy mavjudotlar yoki paranormal elementlar bilan janglarni o'z ichiga olishi mumkin.

Odatda xalq og'zaki ijodida yoki fantastik asarlarda aynan shu ko'rinishdagi konfliktlarga duch kelish mumkin. Oddiy misol "Rustamxon" dostonida Rustamxonning ajdaxo bilan olishuvi. (1;62)

6. Odam va texnologiya/mashinalar: Ziddiyatlar bosh qahramonning mashinalar, texnologiya yoki sun'iy intellektga qarshi kurashidan kelib chiqadi. Konfliktning bu turi zamonaviy adabiyot va ilmiy-fantastik adabiyotlarda keng tarqalgan. Bunga Hojiakbar Shayxovning ko'plab asarlarini misol qilish mumkin

7. Inson va Taqdir: Qahramon voqealarning oldindan belgilab qo'yilgan yo'nalishi yoki o'zgarish kelajak bilan kurashadi. Ushbu turdagi mojarolar ko'pincha iroda erkinligi, taqdir va muqarrarlikka qarshi kurash mavzularini o'rganadi. Yuqorida keltirgan misolimiz, Yusuf shu turdagi konfliktga ham mos keladi. (7;112)

Ushbu toifalar bir-birini istisno qilmaydi va ko'plab asarlar bir nechta ziddiyatlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, konflikt turlari hikoyaning rivojlanishiga qarab rivojlanishi va o'zgarishi mumkin, bu hikoyaga badiiylik va murakkablik qo'shadi. Konfliktlarni o'rganish va hal qilish adabiyotda va asarlarning boshqa shakllarida syujet va xarakter rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi element hisoblanadi.

Yuqoridagi keltirilgan konflikt turlarini jahon adabiyotidagi "bestseller"lardan biri, "Shamol ortidan yugurib" asari bo'yicha ham tahlil qilish mumkin. Xolid Husayniyning "Shamol ortidan yugurib" asari qahramonlar, xususan, bosh qahramon Amir boshidan kechirgan ichki ziddiyatlarga boy. Romanda o'rganilgan asosiy ichki ziddiyatlardan ba'zilari:

1. Psixologik (ichki) konflikt: Asar boshdan oxirigacha qahramonlarning ichki kurashlari asosida kechadi. Asarning bosh qahramoni Amir bolalikdagi qilgan nohaqliklari uchun yillar davomida ichki bezovtalik bilan umr kechiradi. Mana, yana bir sahna Hasan va Asef to'qnashuvi hamda ularni uzoqdan ko'rib turgan Amirning o'zi bilan o'zi kurashishi:

"Qo'limda qandaydir iliqlikni his etdim. Mushtimni tishlab qonatib yuboribman. Ko'zimdan yosh quyilib borardi. Nimadir qilishim kerak. Hasanni bu hayvonlarning changalidan qutqarishim kerak. Balki qocharman?"

Mana, qochib boryapman. Boshqa ilojim yo'q. Asef meni ham tutib olganida, nima bo'lardi?"

O'shanda do'stimni jirkanch kimsalar qo'lidan qutqarishni emas, faqat o'z jonimni xalos etishni o'ylardim. Tamom.

Otamning mehrini qozonish men uchun qimmatga tushdi". (10;150)

Yoki Amirning turmush o'rtog'i Surayyoning ichki kurashi, o'tmish gunohi va uni hal qilish borasidagi kurashlarini ifoda etishi:

"– Sizga hammasini aytmagandim. O'sha kuni... otam bizni topib keldi. Qo'lida miltiq. O'sha... yigitga «miltig'imda ikkita patron bor, bittasi sening, ikkinchisi mening umringa nuqta qo'ya-di» deb aytdi. O'shanda... og'zimga kelgan gaplar-

ni aytdim, dodladim, baqirib-chaqirdim. Unga...o'z otamga o'lim tiladim. – Surayyo hamon tinim- siz yig'lardi. – O'z otamga! Otam indamay qo'lim-dan tutib, olib chiqib ketdi. Uyda onam meni ko'z yosh bilan qarshi oldi. Meni quchoqlab turib yum-yum yig'ladi. Nimadir demoqchi bo'lar, lekin men uning gaplariga tushunmasdim". (10;155)

2. Qahramon va muhit: Asar qahramonlari va muhit o'rtasidagi konflikt romanning bir necha qismlarida aks etadi. Masalan, Amirning Afg'oniston hududidan chiqib ketish jarayoni, sovet askarlari bilan bo'lgan muloqot, benzovozdagi muhit,

yerto'ladigi sharoit, va nihoyat Amerika muhita va bizga tanish Amir. Bobo (Amirning otasi)ning Amerika muhitidagi dastlabki kunlari, General Tohiriyning Amerika muhitidagi hayoti, va uning o'z vataniga qaytish istagi, boshqa mamlakatda begonaligini his qilib yashashi va hokazolarni misol qilish mumkin.

3. Xarakterlararo konflikt. Asardagi ayrim ziddiyatlar ma'lum epizodlarda davom etib, keyinchalik g'oyib bo'lsa, ayrim ziddiyatlar asarning bosh qismidan boshlanadi, voqealar rivojlangan sari konflikt ham rivojlanib boradi va asar so'ngida yechiladi. Boboning sovet askari bilan tortishuvi, yoki haydovchi Karim bilan tortishuvi, Amerikadagi do'kon sotuvchisi bilan bo'lgan bahslar unchalik uzoqqa cho'zilmasa ham, Asef va Hasan, Asef va Amir konflikti asarning tugun qimidan boshlanib, epilogda o'z nihoyasiga yetadi.

Yuqoridagilardan tashqari yana asarda bir necha ziddiyatlarga guvoh bo'lish mumkin, lekin ularni ham konflikt turi deyishdan yiroqmiz.

1. Ayb va najot: Romandagi markaziy ziddiyatlardan biri Amirning Hasanga hujum paytida aralashmagani uchun chuqur aybdorlik hissi atrofida bo'ladi. Bu aybdorlik uning kattalar hayotida uni ta'qib qilishda davom etadi, uning qarorlari va harakatlarini shakllantiradi. O'tmish gunohlaridan qutilish uchun intilish Amir uchun harakatlantiruvchi kuchga aylanadi va asarning ko'p qismi uning o'tmishdagi xatolarini tuzatishga urinishlariga bag'ishlangan:

“Men majnuntol tagidagi o'rindiqqa cho'karkanman, Rahimxonning telefonda aytgan so'nggi so'zlarini esladim: «o'tmishdagi xatolaringni tuzatishing, nomingni oqlab olishing uchun

qulay fursat tug'ildi»” (10;180)

2. Ota va o'g'il munosabatlari: Amir otasi Boboning umidlari va ularning keskin munosabatlari bilan kurashadi. U doimiy ravishda otasiga o'zini ko'rsatishga ehtiyoj sezadi va uning roziligini izlaydi, lekin Boboning yuqori talablari va umidsizliklari Amirning ichki g'alayonlarini keltirib chiqaradi.

“Bobo mening ham qo'limdan ish kelishini ko'rib qo'ysin. Qachongacha o'z uyimda begonadek yashayman?” (10;58)

3. Madaniy o'ziga xoslik va mansublik: Amir o'zining chet davlatda yashovchi afg'on ekanligi bilan kurashmoqda. U kamsitish va noto'g'ri qarashlarga duch keladi va uning o'z o'rnini o'zgartirish hissi uning ichki ziddiyatiga hissa qo'shadi. Roman Amirning afg'on merosi va Amerikadagi hayoti o'rtasidagi ziddiyatni o'rganadi.

“– Iltimos, politsiyani bezovta qilmasangiz, – o'tindim ulardan. – Biz hozir ketamiz.

Men darhol cho'ntagimdagi bor pulni chiqarib, ularga yetkazilgan zararni to'ladim.

Er-xotinlarning qo'li hamon qaltirab turardi. Rost, Kobulda hamma bir-birini tanir,

bir-biriga ishonardi.

U yerda kredit kartasi o'rnida yassi tayoqchalar olib yurilardi. Ba'zan Hasan bilan non olgani borar, novvoy tayoqchani bir chetini kertib qo'yar, o'ning oxirida otam tayoqchadagi belgilarga qarab, novvoy bilan hisob-kitob qilar, hech qanday hujjat talab qilinmasdi." (10;80)

4. Xiyonat va do'stlik: Hasan va Amirning xiyonati do'stini qo'llab-quvvatlamasligi ichki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Amir o'z harakatlarining oqibatlarini va ularning Hasan bilan munosabatlariga ta'siri bilan kurashadi. Roman do'stlik, sadoqat va xiyonatning murakkab jihatlariga chuqur kirib boradi.

"O'sha mash'um kunda, ivirsib yotgan tor ko'chada bir chetda biqinib o'tirganicha, ko'z o'ngimda ro'y bergan nohaqlikka aralashmaganimni Hasan

ham bilgan, balki meni ko'rgan hamdir? Men unga xiyonat qilayotganimni bila turib ham, meni qutqarishga urinayotir". (10;35)

5. Qo'rquv va ishonchsizlik: Amir ichki qo'rquv va ishonchsizlik bilan kurashadi, ayniqsa bolaligida. Bu qo'rquvlar ko'pincha uning Baba bilan bo'lgan munosabati, unga qo'yilgan jamiyatning umidlari va hikoyada sodir bo'lgan travmatik voqealar bilan bog'liq.

Ushbu ichki va tashqi ziddiyatlarni o'rganish qahramonlarga badiiy chuqurlik va murakkablik qo'shib, ularni bir-biriga bog'langan. Amirning ichki kurashlari romanning hissiy o'zagini tashkil qiladi va asarda qahramon bu to'qnashuvlar bilan kurashar ekan, yechim va shaxsiy o'sishni izlaydi.

"Shamol ortidan yugurib" nafaqat tashqi voqealar hikoyasi, balki inson ruhiyatini chuqur o'rganish, qahramonlarni shakllantiradigan ichki kurashlarini va ularning o'z-o'zini kashf qilish va qutqarish yo'lidagi jarayonni tasvirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Fozil Yo'ldosh, Hodi Zaripov Rustamxon [Book]. - Toshkent : Cho'lpon, 2016.
2. Hoshimov O'tkir Ikki eshik orasi [Book]. - Toshkent : Sharq, 2012.
3. London Jek Hayotga Muhabbat [Journal].
4. Qodiriy Abdulla O'tkan kunlar [Book]. - Toshkent : Navro'z, 2019.
5. Хемингуей Эрнест Чол ва денгиз [Book] / ed. ФОФУРОВ Иброҳим. - Тошкент : Ёш гвардия, 1986.
6. Дилмурод КУРОНОВ Адабиётшунослик лугати [Book]. - Тошкент : Akademnashr, 2013.
7. Ҳамдам Улуғбек Мувозанат [Book]. - Тошкент : Шарқ, 1997.

8. Ҳусайний Холид Минг қуёш шуъласи [Book]. - Тошкент : Янги аср авлоди, 2016.
9. Ҳусайний Холид Тоғлар ҳам садо берди [Book]. - Тошкент : Янги аср авлоди, 2016.
10. Ҳусайний Холид Шамол ортидан югуриб [Book]. - Тошкент : Янги аср авлоди, 2016.